

ALENA PROKOPOVÁ / 8. 2. 2016

Staré pověsti české

Výstava Budování státu. Reprezentace Československa v umění, architektuře a designu v pražském Veletržním paláci skončila 7. února. Řadu tematických projekcí v kině Ponrepo, které byly její nedílnou součástí, ovšem až 13. února uzavírají *Staré pověsti české*. Legendární loutkový snímek Jiřího Trnky z roku 1952 – zvláště epizoda o Lucké válce – má k danému tématu stále ještě co říct.

Trnkovy *Staré pověsti české*, vnímané v kontextu některých jiných filmů z tematické přehlídky (především *Žertu* /1968/) lákají ke zkoumání dalších souvislostí. Těch se samozřejmě dotkl i komplexní sborník, jež loni u příležitosti digitalizace filmu pro NFA precizně uspořádala Lucie Česálková.

Víme, že historické filmy vypovídají především o době, ve které vznikly, a o společnosti, pro kterou byly natočeny. Jak filmy samotné, tak reakce na ně pak zase rezonují s časy, ve kterých se k nim vracíme. Jak píše v rámci sborníku i Martin Čuřík [1], adaptaci *Starých pověstí českých* Aloise Jiráska sám Jiří Trnka natáčet nechtěl, mimo jiné proto, že je považoval za námět spíše pro hraný film. Téma mu bylo přiděleno na základě delegování Jiráskova díla jako vhodného ideologického nosiče, jež komunističtí ideologové provedli už v listopadu 1948 a jež vedlo k realizaci celé řady hraných filmů [2]. Dnes působí dobové povýšení obrozeneckého prozaika na historiografa absurdně, Trnkovy *Staré pověsti české* však můžeme obdivovat také jako dílo, které se důstojně, vnitřně poctivě a umělecky velmi odvážně dokázalo vypořádat s požadavky doby.

Trnkův film nese rysy dobově ideologicky „správného“ snímku, představuje však dodnes platný příspěvek k tématu „české národní povahy“ – především v epizodě o Lucké válce, kterou film vrcholí. Ta coby krátký film získala v roce 1958 zvláštní čestné uznání na MFF v Londýně (Trnkův snímek byl brutálně rozkouskován a jeho jednotlivé části byla prodávány do zahraničí samostatně). Lucká válka tvoří v rámci

celého filmu významný celek, a to z mnoha důvodů. Právě ona dokazuje, že Trnkův film nebyl (a není) zábavou pro děti – a to jak kvůli umělecké a myšlenkové náročnosti, tak kvůli „drastickému“ obsahu bitvy mezi kmeny Čechů a Lučanů – počínaje vypouštěním „bojových“ ptačích dravců a vlků přes zvířecí vzhled Lučanů [3], vražednou bitevní řez, potyčku Čestmíra s luckých velitelem Vlastislavem, jeho mučivě dlouhý skon až ke scéně z bitevního pole pokrytého mrtvolami. [4] Temnou působivost bitvy s Lučany nemůže zastřít ani skutečnost, že pro Čechy šlo o bitvu vítěznou, vtělenou do radostného finále celého filmu.

Děsivě působí i ryze „umělecké“ prvky, směřující daleko za případnou realističnost (až kaligraficky přetržitý stříh Heleny Lebduškové, teskná píseň doprovázející souboj Čestmíra s Vlastislavem, vytěsňující případné reálné zvuky bitvy). Několika generacím poskytla v dětství právě scéna bitvy Čechů s luckými agresory jeden z formativních „traumatizujících“ diváckých zážitků, rezonující – podle drobného facebookového průzkumu – ještě v generaci dnešních třicátníků-pětatřicátníků. Scéna s duchy na šibeničním vrchu ze *Strakonického dudáka* (1955), kterou často uvádějí jako „nezapomenutelně děsivou“ starší respondenti, naopak už ztratila svou sílu (v žánru hraného filmu ji vytěsnily působivěji natočené trikové scény z nových zahraničních filmů.) Povýšení Lucké války na normativní strašidelný zážitek zavinila samozřejmě cenzura, která zamezovala vzniku domácích hororů a jiných žánrových děl i jejich dovozu ze zahraničí. (Bylo by možná zajímavé prozkoumat podrobněji, zda nedostatek „přirozených“ žánrových zážitků měl vliv na to, že si jej publikum kompenzovalo prostřednictvím „vykloubení“ postrádaných scén či obrazů z žánrově někdy zcela odlišných děl.)

Tísňivost samotné filmové bitvy na Turském poli uvozuje slavná scéna s českým vojvodou Neklanem, který podlehne zbabělosti a místo sebe do čela vojska vysílá statečného Čestmíra. Dodnes jde o mistrnou ukázkou realistické „psychologické“ animace (jejímž autorem byl Stanislav Látal). Jak upozorňuje Cheryl Stephenson [5], čelí Neklan navíc pochybnostem reprezentovaným neviditelným „obviňujícím hlasem“ (vynikající Karel Höger). Ten jednoznačně nepatří ani vypravěči příběhu, ani – coby vnitřní monolog – samotnému Neklanovi (jehož sám Trnka nazval „nepříjemou postavou“). „Vidiny“ protagonisty pak celý neklanovský obraz povyšují na expresionistickou, paraniodní etudu, při níž znejistělý divák ztrácí pevou půdu pod nohama. Samotná epizoda bitvy pak působí jako následná, ale těsně související noční

můra, jež může být navzdory intimnímu, slunnému letnímu finále jen stěží zapomenuta.

Obě pomyslné části Lucké války spolu těsně korespondují. Motiv převleku a záměny [6] je nedílně spojen s představou zbabělého velitele, který nedokázal vést svůj lid do spravedlivého boje a zůstal tajně doma, aby se vytratil z vyprávění bez spravedlivého trestu. Až martyrsky popisně hyne naopak Čestmír. Ten byl pro dobové ideology „prototypem lidového vůdce“, ale dnes je spíš krásným, bělostně oděným „rytířem“, který se obětuje ve jménu vyšších zájmů v boji s temnou přesilou.

Vypadá to, že Trnkův soukromý názor na svévoli mocných při „budování státu“ byl hotový dávno před *Snem noci svatojánské* (1959) a hořkým krátkometrážním podobenstvím *Ruka* (1965).

Staré pověsti české uvede kino Ponrepo v pátek 13. února v 17:30.

Staré pověsti české (ČSSR 1952), režie: Jiří Trnka, scénář: Jiří Brdečka, Jiří Trnka (podle stejnojmenné literární předlohy Aloise Jiráska), kamera: Emanuel Franek, Ludvík Hájek, střih: Helena Lebdušková. mluví: Václav Vydra, Eduard Kohout, Růžena Nasková, Zdeněk Štěpánek, Karel Höger ad. 77 min.

Poznámky:

[1] Česálková, Lucie (ed.), *Staré pověsti české*, Praha: Národní filmový archiv, 2015, s. 46.

[2] Na motivy Jiráskových románů a povídek vznikly filmy *Temno*(1950), *Ztracenci* (1956) a *Psohlavci* (1955) a husitská trilogie režiséra Otakara Vávry *Jan Hus* (1954), *Jan Žižka* (1955) a *Proti všem* (1956).

[3] Deset amerických občanů žijících v Československu poslalo ministrovi kultury Václavu Kopeckému dopis, v němž se mimo jiné ohrazovalo vůči „rasismu“ v Trnkově filmu (ve scéně bitvy se pro ně mihne „pes se znetvořeným obličejem, který se podobá

obličejů člověka-černocho“). Bizarní – a pro komunikaci v období studené války signifikantní – je skutečnost, že v korespondenci úřadů s „obviněným“ Trnkou byla tato výtka vztažena na ztvárnění všech postav Lučanů (Česálková, Luice, c. d., s. 245–250).

[4] „Nezbytný“ motiv zvířecích dravců přebírá i (jinak veskrze žertovná) epizoda Lucká válka z šestadvacetidílného dětského animovaného seriálu *Staré pověsti české* (2012, režie Vladimír Mráz).

[5] Česálková, Luice, c. d., s. 130.

[6] Inspiroval milostnou píseň Oldřicha Janoty *Bitva na Tursku*, využívající známý folklórní motiv z pohledu luckého bojovníka –<http://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/janota-oldrich/bitva-na-tursku-124840>